

Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти: Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (18 грудня 2020 р., м. Київ). Київ: ДЗВО «УМО», 2021. 234 с.

70

Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 15 травня – 15 червня, 2020 року. Київ. 2020. URL: http://www.newlearning.org.ua/system/files/sites/default/files/zagruzheni/cheperlieva_2020.pdf (дата звернення: 25.11.2020).

5. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Москва : Сентябрь, 1996. 96 с.

Зарецька О. О., кандидатка філологічних наук, провідна наукова співробітниця лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ НАРАТИВНОЇ ПРАКТИКИ

Постановка і стан розробленості проблеми. Про можливості, які надає використання нарративних методів для розвитку особистості, згадується часто дослідниками, в експериментальній роботі яких задіяна нарративна практика. Базовою тезою нарративної психології є теза про те, що особистість не тільки розуміє себе за допомогою мови, а й конструює себе у мовленні, а нарратив втілює і відображає базові життєві концепції людини, у тому числі його Я-концепцію. У парадигмі психолого-герменевтичного підходу нарратив розглядається як засіб саморозуміння і самопрезентації, за допомогою якого людина усвідомлює себе, свій досвід, відтворює минуле, презентує певну особистісну позицію, проектує себе та власне майбутнє [2; 3; 8; 9; 11; 12]. Спеціально організована та зорієнтована нарративна практика може зосередити людину на певних аспектах її досвіду, викликати рефлексію того, що досі нею не усвідомлювалось і не артикулювалось, і в результаті призвести до актуалізації раніше не доступних для самоусвідомлення і, відповідно, для дослідження аспектів її свідомості і самосвідомості [3; 5].

Незважаючи на усталеність цих вихідних положень, психологічні механізми того, як такі важливі для розвитку людини процеси працюють в реальному житті, ще залишаються малодослідженими. Зокрема, нема ґрунтовних досліджень можливостей нарративної практики, що набула поширення в сучасних умовах, – дистанційне цілеспрямоване спілкування за допомогою засобів сучасної техніки, що широко практикується і в психології, і в педагогіці. Майже не дослідженими залишаються психологічні механізми діалогічної взаємодії такого плану.

Метою представленого матеріалу є обговорення деяких можливостей, які надає свідоме використання нарративної практики при дистанційній роботі психолога і педагога для настановлення реципієнта (учня, клієнта психолога при наданні дистанційної психологічної підтримки, адресата дистанційного надання будь-яких знань тощо) до саморозвитку через конструювання досвіду.

Викладення основного матеріалу. Діалоги, які відбуваються між психологом-консультантом чи педагогом і абонентом під час дистанційної роботи, – це різновид дискурсивної практики, яку, виходячи з парадигми психогерменевтичних досліджень [2; 3], ми розуміємо як сукупність текстів (в широкому сенсі) в контексті їх ситуаційного використання особою чи певним колом осіб. У випадку дистанційної психологічної чи педагогічної роботи дискурсивна практика, як правило, складається з сукупності нарративного плану монологів однієї з сторін діалогу з наступним доопрацюванням нових смислів, понять, ідей в діалогах інтерпретативного типу. Тому ми можемо говорити про нарративну практику, що має місце в таких ситуаціях [4].

Розвиток особистості, як правило, супроводжується збагаченням її новими смислами. Процес вирощування нового смислу в особистості в ситуаціях, про які йдеться, базується на механізмі смислопередачі, що його Г. П. Мельников описав як цілеспрямоване використання «затравки» [7]. Як затравку доцільно використовувати спеціально підібраний текст, який з високою ймовірністю викличе в реципієнта відповідну хвилю текстопородження – ми її назвали «діалогічною хвилею» [4]. Це є «провокація», «провокування» текстом.

Текст, що має провокувати діалогічну хвилю, повинен мати певні особливості. В першу чергу це яскраво виражена внутрішня діалогічна структура, з наявністю відкритих і прихованих апеляцій до інших авторів, полеміки з їхніми поглядами. Принципи діалогічності тексту детально проаналізовані Н. Чепелевою [12]. Зіставлення різних точок зору і смислових позицій у діалогічному тексті, трансляція особистісних смислів автора через такий текст з високою ймовірністю призведуть до прийняття їх реципієнтом. Саме тому, робить висновок Н. Чепелева, діалогічний текст має своєю функцією не тільки інформування, але й розвиток особистості.

Діалогічність тексту визначається наявністю таких рис, як персоніфікованість, яка забезпечує його рефлексивно-інформаційний план; адресованість (за М. Бахтіним), яка втілює прагнення автора тексту врахувати інтереси, потреби, наявний рівень знань та інші характеристики

реципієнта; наявність у тексті «шпарин» (лакун) і «текстових пауз» [12], які можуть виконувати роль згаданої вище «затравки» для породження внутрішнього діалогу в читача.

Наші попередні емпіричні дослідження [5] показали, що діалогічний текст має торкатися смислів, безумовно не байдужих для даної особи. Можливо, це мають бути смисли, задіяні у верхні шабелі ієрархії цінностей даної особи. Емпіричні дані свідчать, що безумовно не байдужими для особи є смисли екзистенційного характеру, а також смисли, з яких складається і на яких ґрунтується ідентичність особистості, її «самість». Суттєво також, що текст має бути наративного плану, адже впливає саме наратив, що втілює певну життєву концепцію, а не просто інформація. Бажано, щоб текст мав інтерпретуючий характер, – це викликає у реципієнта резонансну інтерпретацію. Ще одна бажана характеристика тексту – емоційність: емоційний текст гарантує відповідну реакцію читача.

Суттєво, що підключення іншої точки зору на предмет обговорення, «проживання» її в діалогічному дискурсі, реалізує підключення й актуалізацію мета-когнітивних інтелектуальних функцій особи, зокрема, такої мета-когнітивної функції, як децентрація [10].

Текст-«затравка», що має набір впливаючих чинників, перелічених вище, викликає у реципієнта у відповідь резонансну діалогічну хвилю, збагачену смислами, виробленими *вже самим адресатом* під час цієї діалогічної взаємодії. Ці смисли – це вже потенціал реципієнта, частина його власного дискурсу.

Згасання діалогічної хвилі відбувається, коли зникає внутрішня потреба хоча б у однієї із сторін діалогу. Важливо, *що* залишається після неї в учасників діалогу – які смисли ввійшли у смислове поле і змінили налаштування особистості, в даному випадку, щодо саморозвитку.

Бар'єри до виникнення діалогічної хвилі ми вбачаємо у (а) слабкій нарративній компетентності особи [11]; (б) нерозвинутих рефлексійних і метакогнітивних здатностях особи; (в) відсутності певної дози критичності у ставленні особи до інформації, яку вона сприймає, – прийнятті інформації на віру, без підключення власного досвіду, знань, тощо.

Ідея «провокації» текстом безумовно не нова. Ми вважаємо, що вся традиція виховання літературою побудована на цій технології (хоча це раніше ніким не формулювалося). Ідея провокації текстом має глибокі психогерменевтичні корені, адже тут іде безперервне звернення до власного досвіду особи, яку «провокують», інтерпретація і реінтерпретація особою свого досвіду під впливом нових смислів, актуалізованих провокуючим

текстом. Нами вироблено інноваційну методику провокації текстом [5]; проведено апробацію; технологія ще потребує вдосконалення.

Так само і нарративна психотерапія ґрунтується на ідеї про вплив тексту нарративу на свідомість особи [1; 6]. Цікаво, що впливає і «чужий» текст, що сприймається, і «свій» нарратив, коли його вибудовано автором і він стає «керуючим» для особи.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз та апробація запропонованих нарративних методів свідчать про доцільність застосування методів такого плану до дискурсів, що породжуються під час дистанційного психологічного консультування, дистанційного навчання та інших форм роботи психолога чи педагога з використанням онлайн технологій. Використовуючи технології такого типу, ми спонукаємо, мотивуємо, провокуємо (механізми дії цих технологій трошки різні) нашого реципієнта до роботи над собою, своїм досвідом, перегляду його, переструктурування, реінтерпретації, конструювання, що безумовно сприятиме розвитку його особистості. Ми вважаємо, що на цих ідеях можуть бути побудовані тренінги розвитку особистості.

Література

1. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта / Пер. з англ. О. Абесонової. Навч. посібник. Київ: Сфера, 1998. 342 с.
2. Дискурсивні технології самопроектування особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> (дата звернення : 09.10.2020).
3. Зарецька О. О. Дискурсивні практики самопроектування дорослих. *Самопроектування особистості у дискурсивному просторі* / за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Педагогічна думка, 2016. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/704560> (дата звернення 03.05.2019).
4. Зарецька О. О. Особливості дискурсивної практики при наданні дистанційної психологічної підтримки. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика*. Вип. 12. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. С. 71–82.
5. Зарецька О. О. Провокація текстом як дієвий засіб розвитку індивідуального дискурсу самопроектування. *Актуальні проблеми психології : Т. II : Психологічна герменевтика*. 2018. Вип. 11. С. 73–86.

6. Кроссли М. Л. Нарративная психология. Самость, психологическая травма и конструирование смыслов. Харьков: Гуманитарный Центр, 2013. 284 с.
7. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетики. Москва: Сов. радио, 1978. 366 с.
8. Наративні психотехнології / [Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцол С. Ю.]. Київ : Главник, 2007. 144 с. (Серія «Психол. інструментарій»).
9. Проблемы психологической герменевтики : монография / Н. В. Чепелева, Т. М. Титаренко, М. Л. Смульсон и др.]. Киев : Изд-во Национального педагогического университета им. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.
10. Смульсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту : монографія. Київ: Нора-Друк, 2003. 298 с.
11. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Теоретико-методичні основи та структурно-змістові складові програми тренінгу наративної компетентності особистості. *Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика*. Вип. 12. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. С. 113–131.
12. Чепелева Н. В. Текст і читач: посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 124 с.

Ісаєва Р. М.

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Постановка і стан розробленості проблеми. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти зумовлюється спеціальною організацією навчально-виховного процесу у вищій школі з урахуванням інклюзивного й корекційного компонентів його змісту з належним цілеспрямуванням, достатньою освітньою концептуалізацією, відповідною поетапною організацією.

Освіта є найвагомішою і найбільш проблемною сферою у житті дітей з особливими освітніми потребами (далі – з ООП). Вона виступає ніби індикатором кола інших проблем, адже виявляє такі проблеми, як: доступність архітектурних споруд, транспортування дітей з ООП, їхня